

ритуальної практики індоєвропейських народів безперечно складають наукову новизну та цінність рецензованого дослідження, принагідно засвідчують глибоку наукову ерудицію автора.

На наш погляд, запропонована структура монографії дозволяє не лише чітко й логічно викласти, а й аргументувати матеріал. Заслужують також схвалення широка джерельна база дослідження та використані новітні методи наукового аналізу.

Зміст монографії А. Темченка складається з двох основних частин («рівнів»), котрі репрезентують її основні положення. Поділ монографії на «рівні» пояснюємо логікою викладу матеріалу, який є не стільки послідовним, скільки одномоментним. Тобто другий розділ не є логічним продовженням першого, бо висвітлює ту саму проблему лише, так би мовити, з іншого погляду. В межах «першого рівня» розглянуто формальну сторону магічного тексту, з-поміж іншого – його семантичну морфологію: звукову організацію (голосні, приголосні, звуконаслідування), ритміку, синтаксис, поетику, діалог. Автор послідовно розвиває думку про те, що форма обрядового тексту не є випадковою, а спрямована на ефективність певної обрядової дії.

У другому розділі («рівні») увагу приділено семантиці змісту (онтології) лікувального тексту, а саме в контексті міфологічних уявлень слов'ян вивчається сакральна анатомія. Тіло людини осмислено як своєрідний космос, воно є одухотвореним («Тілесна душа»), персоніфікованим («Голова») та структурованим («Кістяк»). Органи життєзабезпечення і відтворення є священними, тому асоціюються з сакральними об'єктами космосу («Міфологічна синонімія «щире серце / червона кров», «Тілесний низ», «Міфологічні пари «вода-молоко» / «вогонь-залізо» / «сіль-очі»). Крім тілесного, значну увагу приділено числовому коду. На переконання автора, число є важливим засобом міфотворення, що поєднує слов'янську традицію з культурами інших цивілізацій, зокрема давньогрецькою, давньоіндійською, європейською (Розділ 2 «Семантика чисел та числівників»).

Поважне місце у монографії посідає вивчення сакрального часу і простору, значення яких виходять за межі лікувальної традиції (Розділ 3-4 «Категорії часу і мета часу», «Просторова організація»). Автор безпідставно вважає, що «ретельна увага, яка приділяється простору і часу в міфології, пояснюється тим, що вони як цілком досяжні й усвідомлені величини можуть бути об'єктом магічних маніпуляцій, зокрема й негативних, що зумовлює існування запобіжних обрядів, які його «захищають». Тому одним із ключових чинників магічного лікування є обряди відтворення часу: «Коли уявити час як числову послідовність, то в момент проведення обряду його виконавці повертаються в стан 0 або в ситуацію абсолютного початку, від якої починається новий відлік часу. Повернення до 0 унеможливорює наслідки тих негативних подій, які вже відбулися, оскільки вони нівелюються обрядом. Новий часовий відлік дає можливість розпочати все спочатку, зарані уникнувши різноманітних нещаст'я і хвороб» (с. 506). Цікавим у цьому контексті виглядають студії з пояснення опозиційних відношень «того» і «цього» світів, а також тілесних обрядових розташувань.

Загалом монографія А. Темченка є завершеною і цілісною роботою. Вона заслужено претендує на чільне місце серед інших праць із антропології і міфології фольклору.

Юрій Присяжнюк

Саган Г.В. Югослов'яни у XX столітті: громадські та культурні зв'язки з Україною. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – 568 с.

Не так давно до наукового доробку української історичної науки долучилася монографія Галини Саган «Югослов'яни у XX столітті: громадські та культурні зв'язки з Україною» (Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – 568 с.).

На основі опрацювання великої кількості документів українських та зарубіжних архівів, української та іноземної періодики, діаспорних видань автор рецензованої праці подає масштабну просторово-часову картину розвитку громадських та культурних зв'язків югослов'ян з Україною у XX ст. Глибокий аналіз суспільно-політичних та економічних чинників дозволив авторові показати механізм формування контактів між народами у громадсь-

ких зв'язках та культурі. Значна увага у дослідженні приділена проблемним питанням у диференціації та виокремлення етнічного фактору у співпраці югослов'ян та України.

Схвально, що для правильного розуміння окремих термінів та дефініцій Г. Саган дає трактування тих чи інших визначень, що використовуються в роботі. Так, у дослідженні для визначення суб'єктів відносин, з одного боку, вживаються терміни «Україна» або «український народ», «українська громада», «українство», з іншого – «югослави», рідше – «югослов'яни» Термін «югослов'яни» є вже усталеним визначенням, яке використовується українськими істориками В. Павлюченком, В. Яровим, С. Шевченком та ін. Цим терміном послуговуються також зарубіжні славісти Л. Дяк (Хорватія), А. Бажова (Росія), Ч. Радойчич (Сербія) та ін. До когорти югослов'ян дослідники відносять ту групу південних слов'ян (сербів, хорватів, словенців, чорногорців, македонців), які проживали на території Югославії. Таким чином цей термін вказує на територіально-географічну приналежність народів і в нього не вкладається, з чим ми погоджуємося, жодного політичного змісту. «Югослави» – термін, який є похідним від назви країни Югославія та уособлював всіх громадян цієї держави.

Беручи до уваги поліетнічний характер заселення як українських, так і югославських земель, у роботі враховано наступне – визначення «Україна», «український народ», «українство», «українська громада» ми застосовуємо не лише до представників суто українського етносу, а й до представників всіх етносів, які впродовж досліджуваного періоду проживали на українських землях і брали участь у громадських та культурних відносинах з Югославією як українська сторона. В окремих випадках суб'єктами зв'язків з югославського боку також виступали й інші, окрім югославських, народи, які проживали там після 1918 р. У такому разі при потребі зазначалася їхня етнічна приналежність та їх внесок у розвиток югославсько-українських зв'язків. У розділах, присвячених дослідженню української діаспори, використовується термін «русини». Ми дотримуємося тієї думки, що таке визначення тотожне терміну «українці», яке в силу історичних обставин на певних територіях збереглося як самобутня самоназва українців.

Рецензована монографія має чітку і логічну структуру, складається зі вступу, семи розділів, які в свою чергу поділяються на параграфи, післямови, списку джерел і літератури, додатків та іменного покажчика.

У вступі (с. 7–11) автором розкрито актуальність дослідження, та виокремлено періоди громадських і культурних зв'язків між Україною та югослов'янськими народами упродовж ХХ ст. У першому розділі «Історіографія та джерела дослідження проблеми» (с. 14–31) Г.В.Саган подала детальний огляд української та зарубіжної літератури та джерел з теми дослідження. Зокрема зазначено, що в українській та зарубіжній історичній науці відсутнє комплексне дослідження проблеми громадської та культурної співпраці югослов'ян з Україною у ХХ ст., а наявна історіографічна база потребує чіткого визначення хронологічних та тематичних рамок, об'єктивної оцінки численних фактів і процесів. Тематично близькі до заявленої проблеми праці поділено на кілька категорій: 1) дослідження окремих напрямів взаємин українців та югославських народів у ХVІІІ–ХІХ ст.; 2) презентація історії української діаспори на югославських землях; 3) публікації про конфесійне життя в Югославії та Україні, в т.ч. висвітлення міжнародної активності церков цих країн; 4) узагальнені дослідження з історії міжнародних відносин, культурного, суспільно-політичного розвитку України та Югославії; 5) аналіз життя й творчості югославських та українських митців. Документальні види джерел, класифікуючи за змістом, Г. Саган поділила їх на такі групи: 1) доповідні записки та листування українських наукових, мистецьких й громадських установ з державними інституціями союзного, республіканського і обласного рівнів; 2) листування українських наукових і громадських товариств з дипломатичними службами та югославським державними, громадськими і культурними інституціями; 3) звіти та плани роботи державних інституцій, установ культури, окремих чиновників, функціонерів культури, громадських (в т.ч. релігійних) організацій; 4) протоколи засідань державних комітетів і громадських організацій; 5) спецповідомлення радянських органів держбезпеки; 6) статистичні відомості та інформаційні довідки державних, наукових, мистецьких установ, закладів освіти; 7) особисті документи громадських і культурних діячів України; 8) збірки опублікованих документів.

У другому розділі «Югослов'яни у культурному та суспільному житті України у 1900–1930-х роках» (с. 32–78) розкрито зміст і причини благодійної діяльності української громадськості по відношенню до балканських слов'ян у роки Першої світової війни, проаналізовано навчання югослов'ян у Київській духовній академії протягом 1900–1918 рр., розкрито співпрацю югослов'янських учених з львівським Науковим товариством імені Шевченка, висвітлено діяльність київського славіста А. Степовича з налагодження наукових зв'язків з югослов'янами.

У третьому розділі «Політичне підгрунття, договірна база формування культурних і суспільних зв'язків між Україною та Югославією у 1940–80-х рр. (с. 79–146) проаналізовано зміст взаємних візитів урядових делегацій Югославії та України у контексті становлення культурної співпраці, розкрито діяльність югославських та українських громадських інституцій з налагодження зв'язків між країнами, показано роль Українського товариства дружби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами у розвитку культурної співпраці з СФРЮ, показано співпрацю української діаспори в Югославії з УТД у другій половині ХХ ст.

У четвертому розділі «Розвиток мистецьких, творчих і науково-освітніх зв'язків між Югославією та Україною у 40–80-ті роки ХХ ст.» (с. 147–240) проаналізовано значення візитів югославських творчих колективів в Україну та українських до Югославії, виокремлено форми і зміст співпраці у сфері радіомовлення, телебачення та кіноіндустрії, визначено роль Виставок, Днів культури як форма взаємопізнання культурних надбань та традицій народів, досліджено наукові зв'язки між югославськими та українськими вченими, показано співпрацю між країнами у рамках міжнародних наукових форумів, вивчено контакти між югославськими та українськими освітянами.

У п'ятому розділі «Формування співпраці у сфері релігії між українським та югослов'янськими народами у 40–80-ті роки ХХ ст.» (с. 241–269) визначено значення візитів представників Сербської православної церкви в Україну у 50–80-ті роки ХХ ст., показано інші форми зв'язків православного кліру України та Сербської ПЦ, проаналізовано доцільність візитів югослов'ян – студентів російських духовних академії до України у контексті релігійних контактів між народами.

У шостому розділі «Культурні та громадські зв'язки нових незалежних югославських держав з Україною у 90-ті роки ХХ ст.» (с. 270–292) розкрито зміст співпраці України з новими незалежними республіками, які утворилися на постюгославському просторі: Македонією, Сербією, Хорватією, Боснією та Герцеговиною, Чорногорією і Словенією.

У сьомому розділі «Культурне життя української діаспори в Югославії у контексті презентації українства у світі» (с. 293–435) проаналізовано особливості дипломатичної діяльності УНР в Королівстві сербів, хорватів і словенців у контексті захисту суспільних інтересів українських емігрантів на Балканах, розкрито зміст громадського та культурного життя українців на югослов'янських землях упродовж ХХ ст., розкрито контакти у сфері культури українців Югославії з громадськістю інших країн, вивчено організацію релігійного життя югославських українців у ХХ ст.

У висновках (с. 436–446) автор зазначає, що громадські та культурні зв'язки югослов'ян з Україною упродовж ХХ ст. є багатоплановим процесом, який став надбанням міжслов'янських та міжнародних зв'язків загалом. Політичні режими та ідеологічні нашарування, в яких перебували протягом досліджуваного періоду український та югослов'янські народи, вплинули на те, що тривалий час не відбувалося диференціації та виокремлення етнічного фактора в контактах між сторонами. Політичні сили, які керували на югославських просторах та в Україні, свідомо замінювали національні пріоритети на ідеологічно сприйнятливі – імперські. Так, у часи Російської імперії все українське презентувалося як російське, у радянський період – як радянське або російське. Подібна ситуація склалася в югослов'ян, однак, у порівнянні з Україною ці тенденції проявлялися не так жорстко. Зокрема, у міжвоєнний період, за правління сербської династії Карагеоргієвичів, на Балканах відбувалася поступова заміна етнічних визначень народів югослов'ян на сербські. У часи комуністичної Югославії ці тенденції стали стрімкішими. Почалося використання визначення «югославський народ» і, відповідно, культурні надбання усіх народів югослов'ян у міжнародних зв'язках презентувалися як досягнення цього «народу».

Г. Саган доводить, що в останнє десятиліття ХХ ст. розпочався процес позбавлення ідеологічних штампів. Разом з тим з'явилися нові чинники, які відобразилися на подаль-

ших відносинах між югослов'янськими народами та Україною. Розпад СРСР та СФРЮ приніс низку економічних, політичних та військових проблем, які скорегували, не завжди у позитивному напрямі, розвиток громадської та культурної співпраці між народами. Втішним кінець минулого століття, як власне і попередні періоди українсько-югослов'янських зв'язків, був тим, що, попри всі складнощі, не перервалася давня традиція культурного спілкування, збагачення один одного та тим самим долучення духовних надбань народів України та югослов'ян до загальносвітового культурного доробку.

На думку автора рецензованої монографії, громадські та культурні відносини між українською та югослов'янською спільнотами розвивалися нерівномірно, мали сплески та спади і були обумовлені політичними та економічними факторами, які, як правило, майже одночасно проявлялися як в Україні, так і в югослов'ян. Такими показовими чинниками було входження до імперій (відповідно Російської та Австро-Угорської), утвердження тоталітарних комуністичних режимів, розпад Радянського Союзу та СФРЮ. Усі ці фактори загалом мали визначальний вплив на розвиток контактів між українською та югослов'янською спільнотами.

Отже, рецензована праця Галини Саган «Югослов'яни у ХХ столітті: громадські та культурні зв'язки з Україною» відзначається актуальністю, багатою джерельною базою та спирається на останні досягнення сучасної історичної науки, буде цікавою для науковців, професійних політиків, дипломатів, аналітиків у сфері зовнішніх зносин, викладачів, студентів.

Ігор Срібняк

